

Journal of Universal History Studies

Osmanlı Devleti'nin Dev Sakinleri: Filler¹

Giant İnhabitants of the Ottoman Empire: Elephants

Submission Type: Research Article

Received-Accepted: 01.01.2025 / 22.07.2025

pp. 174-190

Journal of Universal History Studies (JUHIS) • 8(2) • December • 2025 •

Aziz Altı

Munzur University, Department of History, Associate Professor, Tunceli, Türkiye

Email: azizalti@munzur.edu.tr

Orcid Number: 0000-0002-5009-9438

Cite: Altı, A. (2025). Osmanlı Devleti'nin Dev Sakinleri: Filler. Journal of Universal History Studies, 8(2), 174-190. <https://doi.org/10.38000/juhis.1611292>

¹ This article is analyzed by three reviewers and it is screened for the resemblance rate by the editor/ Bu makale üç hakem tarafından incelenmiş ve editör tarafından benzerlik oranı taramasından geçirilmiştir.

* In this article, the principles of scientific research and publication ethics were followed/ Bu makalede bilimsel araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyulmuştur.

* This work is licensed under a [Creative Commons BY-NC-SA 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/) (Attribution-Non Commercial-Share Alike).

*There is no conflict of interest with any person/ institution in the prepared article/ Hazırlanan makalede herhangi bir kişi/ kurum ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Öz

Filler gerek fiziki yapıları gerekse potansiyel güçleri sayesinde her dönem insanlık için ilgi odağı olmuştur. Fillerin bu cezbedici etkisi Osmanlı Devleti'nde de kendisini hissettirmiş ve devletin erken dönemlerinden itibaren filler Osmanlı mülkünde yerlerini almıştır. Çoğunlukla “Doğu” dünyasından Osmanlı padişahlarına diplomatik ilişkiler kapsamında gönderilen filler artık devletin daimi sakinleri haline gelmişlerdir. Hatta Osmanlı Devleti bünyesinde fillerin bakım ve eğitimleriyle meşgul olacak filcibaşılık ve filbân (fil bakıcıları) pozisyonları ihdas edilmiştir. Zaman zaman sayıları değişen filbânlar Osmanlı devlet teşkilatında Mîrâhûr'a bağlı olarak çalışmışlardır. Ulufeli olarak maaşa bağlanan filbânlar, fillerin ihtiyaçları için de rutin olarak ödenek almışlardır. İstanbul'da filler için münasip mahallerde barnaklar temin edilmişti. Filler, yalnızca İstanbul'da bulunmamış Edirne başta olmak üzere taşra şehirlerinde de yerini almıştı. Sultanın otoritesine ve karizmatik kişiliğine katkı sunan filler Osmanlı Devleti'nde farklı amaçlara hizmet etmek adına muhafaza edilmişlerdi. Nitekim elçi kabulleri, şenlikler, savaşlar ve devletlerarası diplomatik ilişkiler de filler önemli bir figür olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nin sosyal, siyasi ve askeri hayatında yer alan filler, kaleme alınan çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Fil, Filbân (Fil Bakıcısı), Diplomatik İlişki, Eğlence.

Abstract

Elephants have always been a focus of attention for humanity, thanks to both their physical structure and their potential strength. This attractive effect of elephants also made itself felt in the Ottoman Empire, and elephants took their place in Ottoman property from the early periods of the state. The elephants sent from the “Eastern” world to the Ottoman sultans within the scope of diplomatic relations now became permanent residents of the state. In fact, within the Ottoman Empire, positions such as chief elephant keeper and filbân (elephant caretaker) were created to care for and train elephants. The filbâns, whose numbers changed from time to time, worked under Mîrâhûr in the Ottoman state organization. The filbâns, who were paid salaries as ulufe, also routinely received allowances for the needs of the elephants. Shelters were provided for elephants in suitable areas in Istanbul. Elephants were not only found in Istanbul, but also in provincial cities, especially in Edirne. Elephants, who contributed to the authority and charismatic personality of the Sultan, were kept in the Ottoman Empire to serve different purposes. As a matter of fact, elephants appeared as important figures in the reception of ambassadors, festivals, wars and diplomatic relations between states. In this context, the subjects of this study were the actions that took place in the social, military and political life of the Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman State, Elephant, Elephant Keeper, Diplomatic Relation, Entertainment.

Extended Abstract

Elephants have always been a focus of attention for humanity, thanks to both their physical structure and their potential strength. This attractive effect of elephants also made itself felt in the Ottoman Empire, and elephants took their place in Ottoman property from the early periods of the state. The elephants sent from the “*Eastern*” world to the Ottoman sultans within the scope of diplomatic relations now became permanent residents of the state. When we look in detail at where elephants come from, we come across places such as Iran, India and Yemen. In addition, elephants were presented as gifts to the Ottoman sultans by Ottoman provincial administrators. In particular, elephants were sent as gifts to the sultan by the Ottoman administrators in Egypt. In addition to the gifts, elephants captured during sudden raids along the border were also confiscated and sent to the sultan. Along with the elephants, their keepers were also sent to the Ottoman Empire. In fact, when the elephants died, the keepers whose duty was no longer fulfilled, asked the sultan for permission to return to their country. The Ottoman Empire responded positively to this request and also allocated travel allowances to the caregivers.

In fact, within the Ottoman Empire, positions such as chief elephant keeper and filbân (elephant caretaker) were created to care for and train elephants. The filbâns, whose numbers changed from time to time, worked under Mirâhûr in the Ottoman state organization. The filbâns, who were paid salaries as ulufe, also routinely received allowances for the needs of the elephants. These allowances were collected from the Istanbul, Galata and Gallipoli customs. When we look at the list of elephants' needs, we see that they feed on salt, chickpeas and onions. In addition, the fees for candles used for lighting were also got from here.

Shelters were provided for elephants in suitable areas in Istanbul. The most important of these are the Fazlı Pasha Palace and the Hebdomon and Zeyrek cisterns. Elephants were not only found in Istanbul, but also in provincial cities, especially in Edime. Elephants, who contributed to the authority and charismatic personality of the Sultan, were kept in the Ottoman Empire to serve different purposes. As a matter of fact, elephants appeared as important figures in the reception of ambassadors, festivals, wars and diplomatic relations between states. It should be noted here that the Ottoman sultans were not only on the receiving side of elephants as gifts, but were also on the giving side. In fact, an elephant was sent to the King of Sicily by the sultan. The elephant sent reached the Draç pier by land and from there by ship to Sicily. Thus, the distinguished creatures of the East reached Europe through the Ottoman Empire. During the visits of the ambassadors, rare animals such as elephants were also present to show the sultan's majesty. Elephants also took part in festivals and contributed to the entertainment of the state officials, especially the members of the dynasty, and the public. From time to time, elephants were visited by sultans in their shelters and would sultan's attract attention. During expeditions, elephants, which were primarily used to transport the mehter (Ottoman military band), were also used to carry different items when needed. In this context, the subjects of this study were the actions that took place in the social, military and political life of the Ottoman Empire.

Giriş

Üç kıtada milyonlarca kilometre kare toprağa sahip olan Osmanlı Devleti farklı tür ve cinsten birçok canlıya ev sahipliği yapmıştı. Osmanlı Devleti bu denli geniş topraklara sahip olmuş olsa da elbette bütün tür ve cinsteki canlılar bu sınırlar içinde yer almıyordu. Osmanlı padişahları hem kendi kabiliyetleri hem de devletin sahip olduğu potansiyel doğrultusunda Osmanlı sınırları haricindeki zenginliklerin de sahibi olabilmekteydi. Bu zenginlikler nadide ziynet eşyaları olduğu gibi erişilmesi güç canlılardan da oluşabiliyordu. İşte bu canlılardan bir tanesi de devasa büyüklüğü ve gücüyle kendisine hayran bırakan filler idi.

Fillerin, diplomatik hediye olarak kullanılması uzun bir geçmişe dayanıyordu. 807 yılında Abbasi Halifesi Harun Reşid, Frank Kralı Şarلمان'a armağan olarak bir fil göndermiş ancak fil yolda ölmüştür (Reindl-Kiel, 2010, s. 279). Osmanlı padişahları gerek taşra idarecilerinin kendilerine hediye etmeleri sayesinde gerekse inşa ettikleri diplomatik ilişkiler neticesinde devasa büyüklükteki fillere sahip olmuşlardır. İstanbul'un Avrupa yakasına sallar ile geçen söz konusu filler Haliç'te köprü olmadığı için ya Kağıthane ya da Alibeyköy dereleri üzerindeki köprülerden geçerek İstanbul'un içlerine ilerlemişlerdir. XVI. yüzyıldan itibaren varlıkları bilinen bu köprülere "*Fil Köprüsü*" denilmiştir (Göktürk, 1971, s. 5792). İstanbul'a adım atan fillerin halka teşhir edilmesi işlemine ise "*Fil Temeşası*" denilmektedir (Göktürk, 1971, s. 5792). Fillerin teşhir işlemi genel olarak At Meydanı ya da Fazlı Paşa Sarayı önündeki küçük meydana olurdu (Göktürk, 1971, s. 5792). Bilhassa İstanbul ve Edirne şehirlerinde Osmanlı toplum, devlet hayatında yer edinmiş fillerin izah edilme amacı çalışmanın temel odak noktasını oluşturmaktadır. Başta arşiv vesikaları olmak üzere dönemine tanıklık eden eserler, minyatürler, seyahatnameler ve araştırma inceleme çalışmaları bu makalenin kaynaklarını oluşturmaktadır. Fillerin hangi amaçla Osmanlı Devleti'ne getirildiği, Osmanlı mülkünde fillerin ne maksatla bulundurulduğu ve kullanıldığı, Osmanlı devlet teşkilatında bu hayvanlar için ihdas edilen pozisyon ve yapılar bu çalışmada ortaya konulmuştur.

1. Fil Barınakları

Osmanlı Devleti'nde filler, genel olarak Fil Damı ya da Fil Ahır olarak adlandırılan Bizans'tan kalma eski yapılarda kalıyordu (Bahtiyar, 2022, s. 144-145). Seyyah Angiolello, Fatih Sultan Mehmet'in Hipodromun yakınındaki kiliseleri arslan ve fillerin barınmaları için dönüştürdüğünü belirtmiştir (Necipoğlu, 1991, s. 202-204). Fazlı Paşa Sarayı'nın altındaki Binbirdirek Sarnıcı fillerin bakımı için kullanılan alanların başında geliyordu. Yine fillere ev sahipliği yapan Hebdomon ve Zeyrek sarnıçları bu işlevlerinden ötürü "*Fil Damı*" olarak da adlandırılmıştı (Sunar, 2015, s. 210). Fil Damı Sarnıcı ya da Hebdomon² Sarnıcı olarak isimlendirilen yer Bakırköy'ün Osmaniye Mahallesinde Çoban Çeşmesi'ne yakın bir lokasyonda bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde filler için ahır olarak kullanılan bu yapının 125 metre uzunluğu, 75 metre eni olup yüksekliği 7-8 metre civarındadır. Dört duvarla çevrili olan yapının üstü ise açıktır (Göktürk, 1971, s. 5788). Osmanlı arşiv vesikaları da kısmi olarak fil damının nasıl bir yapı olduğuna dair izahat içermektedir. Osmanlı vesikalarında bu yapı; "*Veli Efendi Sahrasında...Fil Damı dimekle maruf ve etrafı divar ile muhat olub...*" şeklinde açıklanmıştır (BOA, 98/91). Ayrıca Sultan İbrahim (1640-1648) Sultanahmet'te eski mehterhane binasının bulunduğu yerde fillerin barınması için bir ahır yaptırmıştı (Sertoğlu, 1986, s. 113).

² Günümüzde Bakırköy olarak bilinen bu bölge Bizans Devleti zamanında surların dışında kalan bir alan olup, Hebdomon olarak adlandırılmıştır (Türkoğlu ve Sayın, 2022, s. 5).

Görsel 1: Fil Damı (İstanbul/Bakırköy)

Kaynak: <https://kultursanat.istanbul/haberler/fildami>

Osmanlı Devleti'nde İstanbul haricinde fillerin sakin oldukları diğer bir şehir ise Edirne idi. Edirne'de bulunduğu semte adını da veren Fil Damı, Fil yokuşunda bulunuyordu. Bu yapı Evliya Çelebi'nin Edirne seyahati esnasında harap bir halde idi. Bundan dolayıdır ki Hindistan Padişahı tarafından hediye olarak gönderilen filler Saraçhane köprüsünün başındaki eski bir hamamda kalıyordu (Evliya Çelebi, 1999, s. 252). 1778 yılında ise padişah Edirne'ye sevk edilen filin burada munasip bir mahalde bakılmasını emretmişti (BOA, 120/6016).

2. Fil Bakıcıları (Filbân) ve Fillerin Bakımı

Tarihi vesikada geçen “*Bir aded file iki nefer filbân hizmet ide gelub...*” ifadesi Osmanlı Devleti'nde bir file iki kişi tarafından bakıldığını vurguluyordu (BOA, 86/4301). Ancak tarihi süreç içerisinde bu uygulamaya ne kadar mutabık kalındığı bilinmemektedir. Osmanlı Devleti'nde fillerin bakımıyla ilgilenen kişilere filbân denilmiştir. Fil sürücüler, filleri yönlendirebilmek adına bir ucu sivri ve düz, diğer ucu ise kancalı olan demir bir alet³ kullanırlardı. Filbânlar, kancaya benzeyen bu aleti fillerin kulaklarının arkasına batırarak onları yönlendirirdi (Yıldırım, 2022, s. 83). Görsel 2'de görüldüğü üzere filin boyun kısmına oturmuş olan fil sürücüsü elindeki aletiyle fili yönlendiriyordu. Fil, bileklerine, kafasına, dişlerine, boynuna takılan aksesuarlarla süslenmiştir.

³ Boyutları 60 ile 90 cm arasında değişen bu alete Hintçede “*ankus*” adı verilmektedir (Kansoy, 2020, s. 30).

Görsel 2: Fil ve Sürücüsü-I. Ahmet Albümü

Kaynak: And, 2004, s. 399.

Osmanlı teşkilat tarihine bakıldığında fillerin önceleri çeşitli hayvanların da yer aldığı arslanhanede muhafaza edildikleri anlaşılmaktadır. Daha sonraki dönemde Osmanlı Devleti'nde fillerle ilgilenmesi için “*filcibaşılık*” görevinin ihdas edildiği görülmektedir (Altı, 2020, s. 122). Bu makamın ve ona bağlı olan filcilerin Mirâhûr'a bağlı olduğu anlaşılmaktadır (BOA, 180/14035). Uzunçarşılı, Has Ahır halkı arasında fil bakıcılarına değinmiş ve bunların dışı deveci bölüklerinin en sonunda yer aldığını belirtmiştir (Uzunçarşılı, 1988, s. 496). Filler, bilindiği üzere Anadolu halkının yakından bildiği hayvanlar değildi. Fillerin bakımlarının yapılması uzmanlık gerektirecek bir iş olduğu için filleri tanıyan kişiler bu hizmeti ifa etmişlerdir. Arşiv vesikaları Osmanlı payitahtında bu hizmeti kimlerin/hangi etnik unsurların yerine getirdiği hususunda açıklayıcı bilgiler vermektedir. 5 Temmuz 1796 tarihinde Fazlı Paşa Sarayı'ndaki filin bakıcıları olan Hüseyin ve Yusuf'un ölümünün ardından Arslancı İsmail, fil bakımının daha ekonomik olacağı gerekçesiyle filin Arslanhaneye naklini talep etmiş ve bu talep kabul görmüştü. Ancak Hindi Hacı Mehmet adlı kişi sunduğu arzuhalinde “...öteden berü Dersaadet'e vürud iden fillerin *filcibaşılık* hizmetinde ve terbiyesi Hindi taifesine mahsus olduğundan...” ifadelerini vurgulamış ve fillerin bakımıyla kendisinin vazifelendirilmesini talep etmişti (BOA, 128/5295). Hindi Hacı Mehmet'in sarıh bir şekilde belirttiği üzere İstanbul'a gelen fillerin terbiyesi Hint taifesine aitti. Cereyan eden farklı olaylar bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin Edirne'ye sevk edilen üç filin ölümünün ardından onların Hindistan kökenli üç bakıcısı boşa çıktıklarını belirterek memleketlerine gönderilmek üzere yardım talep etmişlerdir. Memleketlerine gitme arzusunda olan filbânlara harcırah verilmesi ise uygun görülmüştür (BOA, 206/10256).

Fillerin bakımlarıyla ilgilenen filciler (filbân) arasında 1 yönetici olup buna filcibaşı denilmekteydi. Fil bakıcıların sayısı yıllara göre değişiklik göstermiştir. 1741 senesi (BOA, 41/2067) ve 1742 yılının Haziran ayında İstanbul'da 1 filcibaşı ve 13 filbân olmak üzere fillere bakmakla yükümlü 14 kişi vardı. Filcibaşı 7,5, filbânlar ise 4'er akçe ücret almaktaydı (BOA, 45/2274; BOA, 107/7617). Eylül 1742'de ise filbân sayısında

azalma olmuş ve bu sayı 1 filcibaşı ile 11 filbân olmak üzere 12'ye gerilemiştir (BOA, 116/5842; BOA, 71/3559; BOA, 231/18510). 1746 senesinde fil bakmakla görevli 2 kişi olup bunlardan 1'isi filcibaşı idi (BOA, 180/14035). 1745'te ise 3'ü filbân 1'i filcibaşı olmak üzere 4 görevli vardı (BOA, 72/3635). 1748 senesinde çalışanların sayısı değişmiş ve 3'e inmiştir. Bunlardan 1'i filcibaşı 2'si ise filbândır (BOA, 122/6103). 8 Şubat 1818 tarihinde 10 filbân için aylık 60 kuruş maaş verilmekteydi (BOA, 43/2152).

Bazı kayıtlarda filbânlar ile fillerin giderleri tek kalemde ifade edilmiştir. Örneğin 1739 senesinde fil ve filbân için günlük 510 akçe olmak üzere ayda 15.300 akçe İstanbul gümrüğünden ödenmekteydi (BOA, 133/6683, BOA, 89/4499). Fillerin yediği yiyeceklerle bakıldığında, onlara nohut, soğan ve tuz verildiği görülmektedir. 1742 senesinde fillerin günlük ihtiyaçları için nohut, tuz, soğan ve aydınlatmada kullanılacak mumlar için 45 akçe tahsis edilmişti (BOA, 45/2274). 1746 senesinde filler için tahsis edilen para miktarı ise 50 akçe idi (BOA, 180/14035). İstanbul'daki fillerin ve fil bakıcılarının giderleri İstanbul, Galata, Gelibolu, Tekirdağ ve buralara bağlı gümrüklerden ödeniyordu (BOA, 128/14076; BOA, 116/12687). Gider ücretleri filbân-ı hassa (BOA, 145/7256) ya da Mîrâhûr-ı evvel Ağa tarafından talep edilmişti (BOA, 180/14035).

Filler, İstanbul dışında da muhafaza edilmekteydiler. Edirne'de bulunan bir fil ve onun bakımından sorumlu filbânlar için Edirne gümrük malından olmak üzere günlük 400 akçe tahsis edilmekteydi. Ancak bu miktarın kifayetsiz gelmesi tahsis edilen akçenin artışıyla giderilmeye çalışılmıştı. H. 1081 yılının Safer ayının 3. gününden (22 Haziran 1670) itibaren bu meblağ yine Edirne gümrüğünden alınmak üzere 600 akçeye yükseltilmişti (BOA, 3/231; 8/740). Edirne'ye gelecek olan filler dönem dönem İstanbul'dan da sevk ediliyordu. 1779 senesinde İstanbul'dan Edirne'ye fil götürmek üzere bir kapı kethüdasıyla birlikte iki kişi daha görevlendirilmişti. Görevlendirilen bu üç kişiye 50 kuruş harcırah verilmişti (BOA, 129/6483). Edirne haricinde XIX. yüzyılın ilk yarısında her ne kadar gerekçesi bilinmese de Anadolu'nun iç kısımlarına da fil sevk edildiği bilinmektedir. Sevki gerçekleştirilen filin günlük yirmi yedi kuruş tayinat hakkı vardı (BOA, 107/5332). Bolu'ya gelen bu fil, filbânların gözetimi altında Ankara'ya nakledilmek üzere yol çıkmıştı. Ancak Bolu'dan beş saat uzaklıkta bulunan Afşar Gidriç⁴ köyünde fil ölmüştü. Filin cesedinin hastalık kaynağı olmaması adına üç yüz vukıyye tuz temin edilerek fil köye gömülmüştü. Fakat filbânlar tarafından verilen bilgiye göre filin kemikleri⁵ bir iki bin kuruş değerindeydi. Bu malumatın ardından fil kemiklerinin yerin altında kalması uygun görülmemiştir (BOA, 503/20427).

Fillerin yanı sıra filbânların da çeşitli ihtiyaçları bulunmaktaydı. Filbânlar; ekmek, yağ, pirinç ve şeker Matbah-ı Âmire'den, eti Kasapbaşı'dan, odunu ise İstanbul Ağası'ndan almaktaydı (BOA, 86/4301). Bu doğrultuda İstanbul'a gelen Fil bakıcısına hazinedârbaşı marifetiyle hepsinden 1 adet olmak üzere çuka⁶ niş, entari⁷, destar⁸, çakşır⁹, fes, kuşak ve mest-i pabuç otuz altı buçuk kuruşa alınmıştı (BOA, 172/8605).

3. Fillerin Tedariki

İstanbul'a gelen filler, ortalama on ile yirmi yıl yaşama sahip oldukları için payitahta sürekli bir fil sirkülasyonu söz konusu idi (Farooqi, 2016: 114). Osmanlı Devleti'ne filler İran, Hindistan, Mısır ve Yemen

⁴ Günümüzde Bolu merkeze bağlı Afşar adlı köydür.

⁵ Buradaki kemiklerden kasıt ticari değeri olan filin dişleri olmalıdır. Ayrıca tarihsel süreç içinde fil kemiklerinden başta ok olmak üzere savaş aletleri yapılmaktaydı (İkibeş, 2022, s. 38, 40).

⁶ Yünden sıkı örgülerle dokunmuş kumaştır (Ünal, 2011, s. 175).

⁷ Üste giyilen iki tarafı yırtmaçlı geniş kollu elbisedir (Ünal, 2011, s. 228).

⁸ İnsanların başlarına taktıkları başlığın etrafına sardıkları sarkıdır (Ünal, 2011, s. 193).

⁹ Çuhadan yapılmış dar şalıvardır (Ünal, 2011, s. 158).

taraflarından gelmekteydi. Filler genel olarak ülkeler arası yürütülen siyasi ilişkileri düzenlemek adına diplomatik hediye olarak takdim edilmişlerdi. Osmanlı Devleti'ne fillerin en çok hangi ülkeden geldiğine bakıldığında karşımıza Acem şahının ülkesi çıkmaktadır. Diğer ülkelere kıyasla en çok İran'dan gelmesinin başlıca nedeni şüphesiz diplomatik ilişkilerin sıklıkla yürütüldüğü komşu bir devlet oluşudur. Osmanlı ülkesine gelen filler birçok vesile ile buraya giriş yapmışlardı. XVI. yüzyılın başlarında Safevi hükümdarı Şah İsmail ile II. Bayezid arasında diplomatik ilişkiler yürütülmüş ve Şah tarafından Osmanlı padişahına dört file yüklenmiş hediyeler gönderilmiştir (Arcak Casale, 2023, s. 45). Bunlardan ilki yeni hükümdarın saltanatını tebrik etmek amacıyla gönderilen fillerdi. Osmanlı padişahının cülusunu tebrik için gönderilen Acem elçisi, Edirne'ye geldiğinde uygun bir yerde konaklatılıp ziyafetler verilmişti. Yine farklı bir zaman diliminde (23 Şubat 1692) Acem şahının elçisi padişaha bir fil, beş Acem atı, kırk beş Acem devesi, bir mücevherli kalkan ve bir murassa kılıç gibi hediyeler takdim etmişti (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, s. 428). Acem Şahı'nın Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmayı onaylatma arzusu neticesinde Şah tarafından çeşitli hediyelerle birlikte filler de Osmanlı ülkesine gönderilmekteydi. Nisan-Mayıs 1619'da İstanbul'a sulhun devamı için gelen Acem elçisi Burun Kâsım beraberinde yüz yük ipek kumaş, dört fil, bir gergedan ve bazı hediyeler getirmişti. Üsküdar'dan Beşiktaş'a geçen elçi kendisini karşılayan alay ile Edirne kapısından girip Pertev Paşa Sarayına geçmişti (Naîmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 448). Yine Acem Şahının elçisi Pir Ali ise sulh talebiyle getirdiği nâmesini vermek üzere 28 Kasım 1656 tarihinde Divan-ı Hümayun'a kabul edilmişti. Elçi Pir Ali, padişaha takdim etmek üzere çeşitli hediyelerin yanı sıra bir büyük fil de getirmişti (Naîmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 1719).

Görsel 3: İran Elçisi Tarafından III. Ahmet'e Getirilen Filler

Kaynak: And, 2004, s. 209.

İran elçisinin Sultan III. Ahmet'in (1703-1730) huzuruna çıkmasını işleyen bu minyatürde elçinin gayet muntazam bir şekilde süslenmiş iki fili de getirdiği görülmektedir. İlk sıradaki filin üzerinde iki kişi olup fil öndeki kişi tarafından yönlendirilmektedir. Arkadaki kişi ise kendisi için hazırlanmış korunaklı bir mahalde yolculuk yapmaktadır. Arkadaki filin üzerinde ise yalnızca sürücüsü bulunmaktadır. Fillerin hortumlarının ortasında bulunan beyazlık ise süslenme amaçlı yapılmış olabilir (Bkz. Görsel 3).

Nadir Şah, 1736 senesinde Abdülbaki Han elçiliğinde birtakım hediyeleri padişaha sunmak üzere Osmanlı ülkesine yollamıştır (BOA, 348/3a-b). Sultan I. Mahmut (1730-1754), Abdülbaki Han'ın uğrayacağı

menzillerde ihtiyaçlarının giderilmesi için Erzurum'dan İstanbul'a değin yol üzerinde bulunan kadılara, yeniçeri serdarlarına ve diğer yetkili vazifelilere hüküm göndermiştir (BOA, 158/7866). Ancak yolda filin güçsüz kalıp ağır hareket etmesinden dolayı elçi normal seyrinde yoluna devam etmiş fil ise geride kalmıştır. Filin geride kalmasından dolayı hediyelerin hep birlikte verilmesi arzulandığından hediye takdimi yapılamamıştır. Abdülbaki Han'ın sefaret süresi sona erip İran'a dönmesi gerektiğinden hem Şahın namesini hem de tehir edilen hediyelerin takdimi için Abdülkerim Bey elçi olarak görevlendirilmiştir (BOA, 348/3a-b). Osmanlı Devleti Şah'ın heyetini karşılamak üzere Hüseyin Çavuş'u görevlendirmiştir (BOA, 92/4599). Tokat'tan İstanbul'a değin yol güzergahında bulunan idarecilere (kadılar, naibler, mütesellimler, kethüda yerleri, yeniçeri serdarları ve diğer zabıtlar) gönderilen hükümde padişah elçilik heyetine ve hediyelere bir zarar gelmemesi hususunda görevlileri sıkı sıkı tembih etmiştir. Filin ve diğer hediyelerin biran evvel İstanbul'a ulaştırılmasını talep eden Sultan I. Mahmut, heyetin idari birimlerde münasip ve korunaklı bir yerde konaklatılmasını emretmiştir. Sultan ayrıca silahlı donatılmış yeniçerilerin elçilik heyetini koruyarak onların bir zarara uğramamasını buyurmuştur (BOA, 186/9256). 13 Temmuz 1737 tarihinde Şahın elçilik heyetinin hediyeleri ile birlikte Üsküdar'a vasil olacaklarının haberi gelmiştir. Üsküdar'da en fazla bir gün kalma imkanları olan fil için Tersâne-i Âmire'de sal ile birkaç beylik sandalı inşa edilmiştir. Salın etrafını korumak ve muhafaza etmek amacıyla Bağçe Kapısı iskelesinden piyade kayıkları tedarik edilmiştir. Üsküdar iskelesinin ardından elçilik heyeti Kireç iskelesine geçmişti. Kireç iskelesine vardıktan sonra heyet Paşa kapısına geçmiştir¹⁰. Nadir Şah tarafından gönderilen fil "*mükemmel takımı ile*" hediye edilmişti (BOA, 348/4a). Filin yanında file bakmakla görevli filbân da Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiştir (BOA, 392/16038).

İran hükümdarı olan Nadir Şah, padişaha çeşitli armağanlarla birlikte filleri de hediye olarak göndermiştir. İran elçisi tarafından getirilen filler eskiden çavuşbaşı olan Derviş Mehmet tarafından karşılanacak ve elçiye mihmandarlık yapacaktı. Nadir Şah'ın elçisi Bağdat-Musul sınır hattından geçerek Diyarbakır'a ulaşacak buradan Nusaybin'e doğru hareket edip Rakka ve Halep üzerinden Anadolu'nun sağ kolundan sevk ve seyredeceklerdi (BOA, 2/93). İran elçisinin maiyetiyle birlikte getireceği fillerin masrafları heyetin geçeceği bölgedeki halk tarafından ödenmesi emredilmişti. Ayntab menziline gelen elçilik heyetinin ve fillerin masrafı kaza ahalisi tarafından karşılanmıştır. Heyetin bir günlük toplam masrafı üç yüz on buçuk kuruş olmasına rağmen kaza ahalisi yüz altmış buçuk kuruşluk masrafı karşılayabilmiş geri kalan meblağ ise ahalinin vergi yükümlülüğü olarak kadı efendiye bildirilmiştir (BOA, 58/2891). Diğer kazalarda ise farklı uygulamalar yapılmıştı. Ekmek, arpa, et, yağ gibi yiyeceklerin masrafı tek bir kaza ahalisine ağır geleceğinden sancak ya da eyaletteki diğer kazalarla bu yükün paylaşılması talimatı verilmiştir (BOA, 186/9267). Bu hususta Sultanönü Sancağı ahalisi sancaklarında ekonomik olarak iyi olmayan beş kazanın bulunduğunu, İran elçisi ve maiyetindeki fillerin sancaklarında en az beş altı gün konaklayacaklarını, kendilerinin ise ihtiyaçları giderecek kıfayette olmadıklarını belirtmişlerdir. Sultanönü sancağı sakinleri Kütahya nahiyeleri ile Gedüs kazasının yükümlülüklerine ortak olmaları hususunda talepte bulunmuşlar ve bu talepleri padişah tarından kabul görmüştür. Nitekim halkın taleplerinin karşılanması hususunda bölge idarecilerine emirler gönderilmiştir (BOA, 96/4789; BOA, 22/1070; BOA, 146/7284). Fillerin bir günlük ihtiyaçlarının neler olduğuna

¹⁰ BOA, 348/3a; Vakanüvis Suphi Mehmed Efendi de Nadir Şah tarafından gönderilen fillerin İstanbul'a geçirmek için sallar inşa edildiğini ve nitekim ikişer ikişer sallara bindirilen fillerin Beşiktaş tarafına geçirildiğini belirtmiştir. Bkz. Vakanüvis Suphi Mehmed Efendi, Suphi Tarihi Sami ve Şakir Tarihleri İle Birlikte 1730-1744, Kitabevi yayınları, Haz. Mesut Aydınar, İstanbul 2007, s. 674. Mezkur filin İstanbul'a geçirilmesi için padişah tarafından yirmi adet kayığın hazır edilmesi emredilmişti. Bu kayıkların ücretleri hakkında bkz. (BOA, 174-8651).

bakıldığında; 200 kıyye¹¹ nan-ı aziz (ekmek), 12 kıyye revgan (yağ), 12 kıyye şeker, 12 kıyye arak?, ve 800 kıyye (18,8 batman) saman idi¹² (BOA, 186/9267). İlerleyen yıllarda Şah tarafından Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmanın tasdiknamesi için de fil gönderilmiştir (BOA, 57/2847).

XIX. yüzyılda da İran'dan hediye olarak fil gelmeye devam etmiştir. 1818 senesinde İran elçisi Muhibali Han sorumluluğunda İstanbul'a bir fil getirilmiştir (BOA, 75/3749). Osmanlı Devleti, İran'dan fili getiren filbânlara ihsanda bulunmuştur. 1824 senesinde filbânlara memleketlerine dönerken Osmanlı Devleti tarafından kendilerine yüz ellişer kuruş harcırah verilmiştir (BOA, 160/7997).

Osmanlı Devleti'ne hediye olarak fil gönderen kişilerden birisi de Yemen Padişahı idi (BOA, 345/19692). Yine Osmanlı Devleti'nin taşra idarecileri tarafından da padişaha hediye olarak fil gönderilebiliyordu. 6 Nisan 1664 tarihinde Basra Beylerbeyi tarafından IV. Mehmet'e (1648-1687) fil gönderilmiştir (BOA, 94/152). Bağdat valisi tarafından da fil gönderilmiştir. Mezkûr fil İstanbul'a geçirilmeden önce Üsküdar'daki postahane tutulmuştur. Ertesi gün Dolmabahçe taraflarında filin "*seyr ü temaşasına*" karar verildiği için nakline devam ettirilmiştir (BOA, 27/1278). Bağdat Valisi Ali Rıza Paşa tarafından İstanbul'a gönderilen fili getiren yedi kişiden Alay emini olan Arif Bey'e iki bin, diğerlerine ise beş yüzer kuruş olmak üzere toplamda beş bin kuruş ihsanda bulunulmuştur (BOA, 29/1375). Fil ve hediye getiren elçilik heyetine ihsanda bulunma adeti Osmanlı Devleti'nde mevcut olan bir uygulama idi. Nitekim geçmişteki uygulamalara bakıldığında 5 Nisan 1741 tarihinde Saray-ı Hümayun'a fil getiren filbânlara 500 kuruş inam verildiği görülmüştür (BOA, 85/4215).

Padişah talepleri, fillerin temin edilmesini sağlayan farklı bir yöntem idi. Sultan İbrahim'in (1640-1648) Hind padişahı gibi fil-süvarlık arzusunda olmasından dolayı bostancılarına Acem şahına götürmek üzere verdiği name-i hümayunda iki fil talebi söz konusu olmuştu. Acem Şahı padişahın isteğini ivedilikle yerine getirmiş ve iki filin yanı sıra çeşitli hediyeler¹³ elçi Burun Kâsımoğlu'nun önderliğinde yola çıkmış, doğu sınırından Osmanlı topraklarına giriş yaptıklarında Osmanlı saltanatında değişiklik söz konusu olmuştu. Bu olay üzerine şahın namesinin içeriği değişerek mezkur elçilik heyeti hediyelerini Osmanlı Devleti'nin yeni padişahına takdim etmiştir (Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi, 2003, s. 26).

Fil tedarikinde diğer bir kanal ise ganimetlerle sağlanıyordu. Hint tarafından İran hükümdarına büyük bir fil gönderilmişti. Acem Şahının Mirâhûr'u Zeynel Han, bu fil ile Şehrîzor tarafına gelmiştir. Bunu haber alan Osmanlı görevlilerinden Küçük Ahmet Paşa, Deli Dünya ve Sarhoş Hasan adlı ağalarının yanlarına bir adam vererek Zeynel Han'a karşı göndermiştir. Zeynel Han'ı bozguna uğratan Deli Dünya ve Sarhoş Hasan Ağalar file el koyarak İstanbul'a göndermişlerdir (Naîmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 837).

Osmanlı Devleti'ne fil temin eden yerlerden birisi de Mısır idi. Osmanlı hakimiyeti öncesinde Memlûkler tarafından Osmanlı Devleti'ne fil gönderilmekteydi. Memlûk hükümdarı Sultan Çakmak (1438-1453), Osmanlı padişahı Sultan II. Murat'a çeşitli tarihlerde filler göndermiştir. Memlûk Devleti sultanı İnal tarafından İstanbul'un fethine istinaden tebrik amacıyla Fatih Sultan Mehmet'e farklı hediyelerle birlikte iki fil armağan edilmiştir (Kansoy, 2022, s. 1272). Yine Hindistan hükümdarı tarafından Memlûk sultanı Kansu Gavri'ye dört fil gönderilmiş ancak bunlardan ikisi hayatta kalmayı başararak Kahire'ye ulaşabilmiştir. Hayatta kalan hayvanlardan biri ise nezaketen İstanbul'a götürülmüştür (Kiel, 2010, s. 279-280). Osmanlı hakimiyeti

¹¹ Okka olarak da bilinen kıyye yaklaşık olarak 1.282 gramdır (Ünal, 2011, s. 528).

¹² Farklı yıllarda elçilik heyeti ve fillere verilen yiyecek listeleri için bkz. (BOA, 3/315; 184/9190, Yasin, 2020, s. 3225).

¹³ Bu değerli hediyeler arasında beş yüz adet değerli kumaşlardan oluşan eşya bulunmaktaydı. Bkz. Naîmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 1146.

döneminde ise Mısır'dan devlet adına fil getirilmesi işlemine XVI. yüzyılda da devam edilmiştir. Zaman zaman filin getirilmesi sürecinde istenmeyen durumların yaşandığı da olmuştur. 1578 yılında Mısır'dan bir fili getirmekle mükellef olan üç fil bakıcısı yolda eşkıyalar tarafından soyulmuştur (BOA, 34/660). XIX. yüzyılda Osmanlı taşra idarecileri tarafından İstanbul'a fillerin gönderildiği tespit edilmektedir. Bu doğrultuda Mısır Valisi Ali Paşa tarafından filler gönderilmiştir (BOA, 43/2152). Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından gönderilen fillerin Edime'ye sevk edildiği de olmuştur (BOA, 206/10256).

Osmanlı Devleti'ne fil tedarik eden coğrafyalardan bir diğeri ise Hindistan'dır. Farklı tarihlerde Hindistan'dan Osmanlı Devleti'ne filler gönderilmiştir. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında padişaha hediye edilen filin Edime'ye gönderilerek münasip bir mahalde bakılmasına, ihtiyaçlarının ise Kışlak Emmini tarafından satın alınarak karşılanmasına karar verilmiştir (BOA, 120/6016). Elçilik heyetlerinin barınma ve iâşelerinin devlet tarafından karşılandığı görülmüştür. Örneğin Hind hâkimi Sultan Ali'nin hediye olarak gönderdiği fili getiren Ali Ağa ve arkadaşlarının ihtiyaçları devlet tarafından karşılanmıştır (BOA, 142/7055). Yine ileriki dönemlerde Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa tarafından gönderilen filler Edime'ye sevk edilmişti (BOA, 206/10256).

Payitahta getirilen filler pek uzun ömürlü olmuyordu. Bu durumun pek çok nedeni olmakla birlikte başlıca iki nedeni şunlardı: Fillere gerekli bakımın sağlanamaması ve İstanbul ikliminin fillerin yaşamına elverişli olmaması idi. XIX. yüzyılın ilk yıllarında İran ve Hint elçilerinin payitahta getirdikleri filler, Fazlı Paşa Sarayı'nın önünde halka teşhir edilmelerinin ardından yine teşhir için Edime'ye götürülürken yolda ölmüşlerdi (Göktürk, 1971, s. 5792).

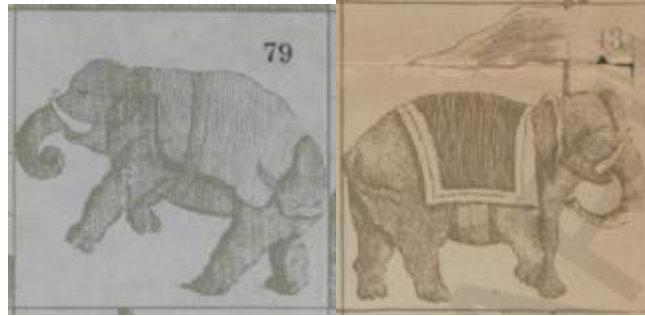
4. Fillerin Kullanım Alanları

Fillerin devasa büyüklükleri Sultanın dış dünyaya yönelik gücünü ve kudretini yansıtmaya hizmet ediyordu. Bu doğrultuda fillerin ya da dikkat çekecek hayvanların sergilenmesi farklı ülke temsilcilerinin gelişinde yapıyordu. Elçi kabullerinde aslan ve zürafalarla birlikte fillerin de hazır oldukları bilinmekteydi. Sultan III. Murat'ın (1574-1595) vefat etmesinden dolayı hem taziye de bulunmak hem de III. Mehmet'in (1595-1603) cülusunu tebrik etmek amacıyla Şah Abbas elçisi Zülfikar Han'ı İstanbul'a göndermişti. 14 Kasım 1596 tarihinde Topkapı Sarayı'nın önüne gelen Şah'ın elçisi meydana bağlanan aslan, fil ve zürafalarla birlikte yüzlerce görevli tarafından karşılanmıştı. Elçi Zülfikar Han, buradan geçerken arslancılara ve fil bakıcılarına filori vererek ihsanda bulunmuştu (Selaniki Mustafa Efendi, 1999, s. s. 639-640). V. Charles'in elçileri Joseph von Lamberg ve Niklas Jurischitz 1531 senesinde Osmanlı Sarayının birinci avlusunda iki fil gördüklerinden bahsetmiştir. Kayzer'in elçisi Hans Ludwig von Kuefstein ise 1628'de Edime'ye vardığında içlerinde iki filin de bulunduğu etkileyici bir heyet tarafından karşılanmıştı (Kiel, 2010, s. 279-280).

Osmanlı sarayında doğu ve güneydeki ülkelerden hediye olarak gelen filler "*Bati*" ile yürütülen ilişkilerde önemli bir araç olarak kullanılmıştır. 1742 senesinde Sicilya kralının talebi doğrultusunda Sultan I. Mahmut bakıcısıyla birlikte bir fil göndermişti. Fil, Amavutluk'ta bulunan Draç iskelesine kadar kara yoluyla gidecek Draç iskelesinden ise deniz yolu ile Sicilya'ya varacaktır (Sunar, 2015, s. 208). Bakıcısıyla beraber Küçükçekmece'den yola çıkan file bir çavuş mübaşeret eyleyecektir. Filin ve onu Sicilya'ya götürmekle mükellef olan iki kişinin ihtiyaçları Küçükçekmece'den Draç iskelesine değin geçiş güzergahında bulunan kaza ahalilerince vergi yükümlülüğünden düşülmek şartıyla karşılanacaktır (BOA, 157/7814). Fili götürmeye memur olan çavuşa beş menzil atının verilmesi emredilmiştir (BOA, 57/208).

Fillerin kullanım sahalarından birisi de savaşlardı. Hisart Canlı Tarih ve Diorama Müzesi'nde sergilenen fil zırhının, Ankara Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti ordusunda kullanılan fillere ait olduğu ileri sürülmektedir¹⁴. Kanuni Sultan Süleyman 1521 senesinde ilk seferini gerçekleştirdiği Belgrad'a ordusuna dahil ettiği fili de getirmiştir (Uzunçarşılı, 2011, s. 312). Kanuni Sultan Süleyman'ın ordusunda filleri götürme durumu Mohaç'ta da devam etmiştir. Nitekim 1526'da orduyla birlikte İstanbul'dan yola koyulan filler Mohaç Meydan Savaşı'na katılmak üzere yola koyulmuşlardı (Kansoy, 2022, s. 1274). Sultan II Osman'ın Hotin Seferine daha önceden İran şahı tarafından hediye edilen dört fil de iştirak etmiştir. Sefer esnasında fillerin idaresi bakıcıları tarafından sağlanılıyordu. Hotin seferi için fillere kösler yüklenilmiş ve onların taşınması için bu filler kullanılmıştır (Naîmâ Mustafa Efendi, 2007, s. 461; Topçular Kâtibi Abdülkadir, 2003, s. 716). Evliya Çelebi II. Osman'ın Hotin'e götürdüğü fil köslerinden bahsederken bunların büyüklüğünü hamam kubbesine benzetmiştir (Evliya Çelebi, 2008, s. 625). Sultan II. Osman'ın Hotin seferinde fillere yüklenen kösler diğer mehterhane çalgılarıyla birlikte çıkarttıkları ses ile dağları ve taşları inletiyordu (Topçular Kâtibi Abdülkadir, 2003, s. 716). Nadiri'nin Şehnamesi'nden anlaşılacağı üzere filin üzerinde iki kişi bulunuyordu. Bunlardan önde olan kişi filin boynuna oturan fil sürücüsü iken arkadaki ise kös çalan görevli idi (Taş ve Erdoğan, 2021, s. 537). Sefer esnasında Boğdan yakasında Tuna'nın kenarında ele geçirilen Kazaklar, askerin düzenlediği şenliklerde fillere çiğnetilerek öldürülmüştür (Kansoy, 2023, s. 296). Bununla beraber sefer süresince otağ taşımaya tahsis edilmiş hayvanların hava koşullarının olumsuz seyretmesiyle bu görevi yapamamasına istinaden otağ fillere yüklenilmiştir. Böylece filler ordu ağırlıklarını taşımak amacıyla da kullanılmıştır (Kansoy, 2022, s. 1276). Filler Yeniçeri Ocağına da sirayet etmiştir. Ocağın 43. ve 79. ortalarının nişanları fillerin resimlerinden meydana gelmekte idi (Marsilli, 1934).

Görsel 4: Yeniçeri Ocağının 79. ve 43. Ortalarının Nişanları

Kaynak: Marsilli, 1934.

Osmanlı Devleti'nde filler süreklilikle avlarında da götürülmüştür. Avcılığıyla ünlü olan padişah IV. Mehmet (1648-1687), Yanbolu'da gerçekleştirdiği ava fili de getirmiştir. Filin ne maksatla getirildiği malumatı sarıh olmayıp, avda kullanılma ihtimali üzerine görüş ileri sürülmüştür (Kansoy, 2023, s. 296).

Filler eğlence amaçlı da sergileniyordu. Bakıcıları tarafından eğitimden geçirilen filler çeşitli yetenekler kazanabiliyorlardı. Eğitilen filler hortumlarıyla yerdeki değneği havaya kaldırabilir, bir topu karşı tarafa atabilirdi. Ziyaretçiler tarafından atılan eşyayı yakalayarak atan kişiye uzatırdı. Yine bakıcıları tarafından çalışan davulun sesini duyduklarında vücutlarını sallayarak dans edebilirlerdi (Dinçer Berdibek, 2017, s.50). Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarında İstanbul'a gelen Avusturya elçisi Busbecq burada oyun sergileyen bir filin maharetlerini gözlemlemiştir (Busbecq, 2011, s. 41-42). Nitekim III. Murat döneminde filler

¹⁴<https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/dunyada-ilk-kez-hisar-muzede>.

diğer hayvanlar gibi eğlencelerde kullanılmışlardı (Lewis, 1975, s. 166-167). Şehzade Mehmet'in sünneti için yapılan şenliklerde 8 Temmuz 1582 tarihinde eğitilmiş zürafa ile birlikte bir fil, At Meydanı'nda sergilenmiştir. Ahali bu hayvanların maharetlerini görmek için meydana yönelmiştir (Özkan, 2003, s. 94). Çoğu kişinin hayatında ilk kez şahit olacağı filler, halk arasında heyecan yaratmış ve gelmeleri merakla beklenilmiştir. Elçi Burun Kâsım Han'ın getirdiği dört fil çengellerle (kancalarla) kontrol edilebiliyordu. Elçilik heyeti alaylarla Kağıthane'den Pertev Paşa Sarayına kadar getirilmiş ve burada misafir edilmiştir. Geçiş güzergahında bulunan cümle ahali temaşa içerisinde heyetin geçişini ve filleri izlemiştir (Topçular Katibi Abdülkadir, 2003, s. 687). Padişahlar zaman zaman diğer hayvanlarla birlikte filleri de görmek istemişlerdi. Sultan II. Mustafa (1695-1703), Av kapısı karşısındaki köşke gelerek Has Ahırın karşısındaki atları eğertirmiş, hoşuna gidenleri ise kendisi için ayırtmıştır. Sonrasında ise filleri getirterek bunları seyretmiştir (Kiel, 2010, s. 280). Filler, saray kadınlarının da meraklarını celbetmiştir. Saray kadınları, bazı zamanlarda Sultanahmet'teki fil damında bulunan filleri seyrederek meraklarını gideriyorlardı (Sertoğlu, 1986).

Sultan III. Ahmet'in (1703-1730) 1720 senesinde dört şehzadesi için on beş gün süresince düzenlediği sünnet düğünü şenliklerinde (Erdoğan İşkorkutan, 2017, s. 120) fil de kullanılmıştı. Maket kaleler üzerinde yapılan savaş oyunlarında filler kaleleri çekmek için kullanılmıştır. Yine aynı düğünde tersane çalışanları tarafından içlerinde fil figürlerinin de bulunduğu şekerler taşınmıştır (Seyid Vehbi, 1939, s. 38). File benzeyen şekerler III. Murat (1574-1585) döneminde icra edilen 1582 yılındaki şenlikte de dağıtılmıştır (Özdemir, 2018, s. 391). III. Ahmet döneminde Okmeydanı'nda sergilenen gösterilerde görev alan fil, hortumuyla yanan havai fişegi tutmaktadır (İrlyayıcı Tekbaş, 2008, s. 49).

Görsel 5: 1720 Şenliğinde Yalancı Kale Savaşı

Kaynak: And, 2004, s. 267.

Sonuç

Fiziksel boyutları ve buna bağlı güç potansiyelleri nedeniyle filler, tarih boyunca ilgi odağı olmayı sürdürmüştür. Osmanlı'da erken dönemlerden itibaren mevcudiyeti bilinen filler, bu devletin siyasi, sosyal ve askeri serencamında yerlerini almışlardır. Devletlerarası ilişkilerde verilen nadide hediyelerin başında gelen filler, Osmanlı padişahlarına ekseriyetle Acem şahları tarafından takdim edilmiştir. Acem şahlarının yanı sıra Hindistan ve Yemen gibi devletlerle birlikte Osmanlı Devleti'nin taşra idarecileri tarafından da armağan olarak padişaha gönderilmişlerdir. Burada şunu belirtmekte fayda vardır ki fil özelinde her daim hediye edilen taraf Osmanlı Devleti olmamıştır. Doğu dünyasından kendisine armağan edilen filler bazı zamanlarda Osmanlı Devleti'nin Batıyla ilişkilerini yürütmek adına Avrupa'daki devletlere de hediye edilmiştir. Böylece bir fil, diplomatik ilişkiler sonucu başlayan yolculuğu sırasında binlerce kilometre kat edebilmiştir.

Osmanlı coğrafyasına yabancı olan filler hediye edildiklerinde bakıcılarıyla birlikte takdim edilmekteydi. Özel ilgi ve bakım gerektiren bu dev canlılar için ihtiyaca binaen Osmanlı devlet teşkilatında filcibaşılık ve filbânlık makamları ihdas edilmiştir. Mîrâhûr'a bağlı olarak çalışan filbânlar, fillerin ve kendi ihtiyaçlarının karşılanması için rutin bir maaşa bağlanmışlardır. Özel ihtisas gerektiren fil bakıcılarının kimler olduğu hususu ise devlet vesikalarıyla açıklığa kavuşmuştur. Fil bakıcıları, fillerin yoğun olarak yaşadıkları Hint coğrafyasındaki kişilerden seçilmiştir.

Genel olarak filler İstanbul'da muhafaza edilmişlerse de Edime'de de fillerin yerleştirilmiş olduğu kayıtlara yansımıştır. Bununla birlikte her ne kadar sebebi bilinmese ve yolda ölmüş olsa da Ankara'ya gitmek üzere yola çıkarılan bir filin varlığı bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nde bulunan filler farklı amaçlara hizmet etmek için kullanılmışlardır. Cüsseleriyle karşısındakine korku veren filler, yönetim erklerinin psikolojik açıdan gücüne katkı sağlayabilirdi. Bundan dolayıdır ki gerek yabancı devlet temsilcilerinin gelişinde gerekse şenliklerde filler görücüye çıkıyordu. Çalışmada sunulan örneklerde görüldüğü üzere filler, askeri seferler esnasında nakliye amacıyla da kullanılmıştır. Halkın merakını celbeden filler, şenlikler sırasında ise eğiticilerinin talimatlarını yerine getirerek onların takdirlerini toplamışlardır.

Kaynakça

- [1] Ahmed Lûtfî Efendi (1999), Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi 2-3, Yücel Demirel ve Tamer Erdoğan (Haz.), YKY, İstanbul.
- [2] Altı, Aziz (2020), "Osmanlı Devleti'nde Yırtıcı ve Yabani Hayvanlar İçin İhdas Edilmiş Bir Kurum: Arslanhane", KARE, S. 10, Aralık, (120-139).
- [3] And, Metin (2004), Osmanlı Tasvir Sanatları 1: Minyatür, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- [4] Arcak Casale, Sinem (2023), Gifts In The Age Of Empire Ottoman- Safavid Cultural Exchange, 1500–1639, The University of Chicago Press Chicago & London,
- [5] Bahtiyar, Orhan (2022), İstanbul'un Nam Salmış Hayvanları, İBB Yayınları, İstanbul.
- [6] BOA A.d. 348, BOA A.DVNS.MHM.d. 34/660, BOA A.DVNSMHM.d. 57/208, BOA A.DVNS.MHM.d. 94/152, BOA AE.SMHD.I 107/7617, BOA AE.SMHD.I 180/14035, BOA AE.SMHD.I 231/18510, BOAAE.SMST.II 128/14076, BOAAE.SMST.II 116/12687, BOAC.BLD. 107/5332, BOA C.DH. 206/10256, BOA C.DH. 85/4215, C.HR. 142/7055, BOA C.HR. 157/7814, BOA C.HR. 92/4599, BOA C.HR. 160/7997, BOA.C.HR. 184/9190, BOA C.HR. 186/9267, BOA C.HR. 2/93, BOA C.HR. 57/2847, BOA C.HR. 58/2891, BOA C.HR. 75/3749, BOA C.HR. 158/7866, BOA C.HR. 186/9256, BOA C.HR. 96/4789, BOA C.HR 22-1070, BOA C.HR 146/7284, BOA C.HR. 174/8651, BOA C.ML. 392/16038, BOA C.ML. 503/20427, BOA C.SM. 41/2067, BOA C.SM. 43/2152, BOA C.SM. 45/2274, BOA C.SM. 71/3559, BOA C.SM. 72/3635, BOA C.SM 86/4301, BOA C.SM. 133/6683, BOA C.SM. 89/4499, BOA C.SM. 116/5842, BOA C.SM. 120/6016, BOA C.SM 122/6103, BOA C.SM 145/7256, BOA C.SM. 129/6483, BOA C.SM. 172/8605, BOA HAT 128/5295, BOA HAT 345/19692, BOA HR.MKT. 98/91, BOA İ.DH. 27/1278, BOA İ.DH. 29/1375, BOA İE.DH 3/231, BOA.İE.HR.3/315, BOA İE.SM. 8/740.
- [7] Defterdar Sarı Mehmed Paşa (1995), Zübde-i Vekayiât, Abdülkadir Özcan (Haz.), TTK, Ankara.
- [8] Dinçer Berdibek, Zeynep (2017), "Ötekinin Merceğinden Osmanlı Eğlence Kültürü", Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 8, Mart, (37-58).
- [9] Erdoğan İşkorkutan, Sinem (2017), "1720 Şenliği'nde Yemek Üzerinden İfade Edilen Sosyal Hiyerarşileri Anlamak", Osmanlı Araştırmaları Dergisi, C. 50, S. 50, Ekim, (117-152).
- [10] Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehmed Zillî (1999), Evliya Çelebi Seyahatnamesi III. Kitap, Topkapı Sarayı Kütüphanesi Bağdat 305 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu – Dizini, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (Haz.), YKY, İstanbul.
- [11] Evliya Çelebi (2008), Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi İstanbul, 1. Cilt 2. Kitap, Seyit Ali Kahraman ve Yücel Dağlı (Haz.), YKY, İstanbul.
- [12] Faroqhi, Suraiya (2016), Osmanlılar Kültürel Tarih, Akılçelen Kitaplar, Ankara.
- [13] Göktürk, Hakkı (1971), "Fil Damı", İstanbul Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul.
- [14] Göktürk, Hakkı (1971), "Fil Temaşası", İstanbul Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul.

- [15] Graf Marsilli (1934), Osmanlı İmparatorluğunun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti, (Çev. M. K. Nazmi), Büyük Erkanı Harbiye Matbaası, Ankara.
- [16] <https://kultursanat.istanbul/haberler/fildami#:~:text=İstanbul'da%20bir%20fil%20barınađı,orduya%20ait%20filler%20burada%20barınmıř.> (Eriřim Tarihi: 24.03.2025).
- [17] <https://www.milliyet.com.tr/kultur-sanat/dunyada-ilk-kez-hisar-muzede-2365620> (Eriřim Tarihi: 21.11.2024).
- [18] İrlayıcı Tekbař, Serap (2008), Surname-i Vehbi Minyatürlerindeki Eğlence Sahnelerinin Resim Eğitimi Açısından İncelenmesi, Selçuk Üniversitesi, Konya (Yayımlanmamıř Yüksek Lisans Tezi).
- [19] İlkibeř, Samet (2022), “Savař Tarihine Yön Veren Silah: Türk Kompozit Yay ı ve Tamamlayıcı Unsurları”, Journal of Universal History Studies, C. 5, S.1, Haziran, (32-50).
- [20] Kansoy, Umut (2020), “Âin-i Ekberî’ye Göre Savař Fillerinin Binit Takımları”, SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 51, Aralık, (1-46).
- [21] Kansoy, Umut (2022), “İlk Çağ’dan 19. Yüzyıla Türk Devletlerinde Savař Fili kullanımı ve Türk Sanatına ve Avrupa Sanatına Yansımaları”, ATDD, C. 9, S. 4, Aralık, (1242-1306).
- [22] Kansoy, Umut (2023), “Görkemli Av Türk Devletlerinde Fil Sirtında Ava Çıkma, Savař Fillerinin ve Vahř Fillerin Avlanması”, E.G. Naskali (Ed.), Av Kitabı içinde (279-315), Kitabevi Yayınları, Ankara.
- [23] Kara Çelebi-Zâde Abdülaziz Efendi (2003), Ravzatü’l-Ebrâr Zeyli (Tahlil ve Metin) 1732, Nevzat Kaya (Haz.), TTK, Ankara.
- [24] Lewis, Bernard (1975), İstanbul ve Osmanlı Uygarlığı, (Çev. N. Önel), Varlık Yayınları, İstanbul.
- [25] Naîmâ Mustafa Efendi (2007), Tarih-i Naîmâ C. II, III, IV, Mehmet İpřirli (Haz.), TTK, Ankara.
- [26] Necipođlu, Gülru (1991), Architecture, Ceremonial and Power: The Topkapı Palace in the 15th and 16th Centuries The MIT Press, New York.
- [27] Ogier Ghislain de Busbecq (2011), Türk Mektupları, (Çev. D. Türkömer), Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul.
- [28] Özdemir, Mehmet (2018), “1582 Şenliğine Dâir Yeni Keřfedilen Bir Eser: Ferâhî Sûmâmesi”, V. Uluslararası Osmanlı İstanbullu Sempozyumu Bildirileri, İstanbul, (379-414).
- [29] Özkan, Nevin (2003), “Bir İtalyan Arřiv Belgesine Göre Şehzade Mehmet’in Sünnet Düğünü (1582)”, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 4, Haziran, (89-110).
- [30] Reindl-Kiel, Hedda (2010), Dogs, Elephants, Lions, a Ram and a Rhino on Diplomatic Mission: Animals as Gifts to the Ottoman Court, Suraiya Faroqi (Ed.), Animals and People in the Ottoman Empire içinde (271-285), Eren Kitapevi, İstanbul.
- [31] Selaniki Mustafa Efendi (1999), Tarih-i Selanikî (1003-1008/1595-1600) II, Mehmet İpřirli (Haz.), TTK, Ankara.
- [32] Sertođlu, Midhat (1986), Osmanlı Tarih Lügatı, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- [33] Seyid Vehbi (1939), Sûmâme, Reřat Ekrem Koçu (Haz.), Çığır Kitabevi, İstanbul.

- [34]Sunar, M. Mert (2015), “Hayvanlar”, Osmanlı İmparatorluğunda Çevre ve Şehir, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- [35]Taş, Ela, Erdoğan, Aslı (2021), “Osmanlı Minyatürlerinde Sefer Vasıtaları (16-18. Yüzyıllar), Art-Sanat, S. 16, Haziran, (529-555).
- [36]Topçular Katibi Abdülkadir (Kadri) Efendi (2003), Topçular Katibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil) II, Ziya Yılmaz (Haz.), TTK, Ankara.
- [37]Türkoğlu, İlknur, Sayın Esra, (2022), “Via Egnatia Üzerinde Yer Alan Hebdomon'un (Bakırköy) Kentsel Arkeoloji Perspektifinden Değerlendirilmesi”, Kültürel Miras Araştırmaları, C. 3, S. 1, Haziran, (1-16).
- [38]Uzunçarşılı, İ.H. (1988), Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı, TTK, Ankara.
- [39]Uzunçarşılı, İ.H. (2011), Osmanlı Tarihi II, TTK, Ankara.
- [40]Ünal, Mehmet Ali (2011), Osmanlı Tarih Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- [41]Vakanüvis Suphi Mehmed Efendi (2007), Suphi Tarihi Sami ve Şakir Tarihleri İle Birlikte 1730-1744, Mesut Aydın (Haz.), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- [42]Yasin, Mohammed A. M. (2020), “Bir Elçinin Masrafı: Hacı Han Örneği”, Social Sciences Studies Journal, S. 66, Temmuz, (3222-3234).
- [43]Yıldırım, Ali (2022), “Bâbürlü Devletinde Filler ve Kullanımlarına Dair Örnekler (16.-17. Yüzyıllar)”, İRTAD, S. 8, Haziran, (81-118).